

The Crisis of Meaning in Neoliberal Societies Based on Byung-Chul Han's Perspective: A Study of *The Matrix*¹

Behzad Asadi², Mohammad Shokri³, Minoo Khani⁴

Receive Date: 06 June 2025, Accept Date: 03 August 2025

Doi: 10.22034/RPA.2025.2062879.1161

Abstract

This study examines the crisis of meaning in neoliberal societies through the philosophical framework of Byung-Chul Han and explores its cinematic representation in *The Matrix*. In contemporary neoliberal societies, concepts such as freedom, individuality, happiness, and self-realization are increasingly shaped by productivity, competition, quantification, and market value rather than ethical, communal, or spiritual dimensions. The study argues that this transformation has produced a profound crisis of meaning that is reflected in contemporary culture and especially in modern conceptual cinema.

Han is one of the most influential critics of neoliberalism and digital capitalism. Unlike earlier disciplinary systems described by theorists such as Michel Foucault, contemporary power no longer functions mainly through repression or external coercion. Instead, neoliberalism operates through subtle and internalized forms of control, including self-exploitation, psychopolitics, transparency, digital surveillance, and data extraction. According to Han, individuals perceive themselves as free while simultaneously participating in their own domination. People voluntarily expose themselves to systems of surveillance, continuously optimize their performance, and produce data that can be used for economic and political control. As a result, contemporary society experiences the erosion of inwardness, contemplation, authentic identity, and meaningful human relations.

The central question of this research is how neoliberal structures and digital

---

1. This article is taken from Behzad Asadi's doctoral dissertation entitled "The Crisis of Meaning as Narrated by Postmodern Cinema (Based on the Viewpoint of Byung-Chul Han)" under the guidance of Dr. Mohammad Shokri.

2. PhD Candidate in Philosophy of Art, Faculty of Humanities, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: b.asadi2442@iau.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Philosophy, Faculty of Humanities, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: m_shokry@iau.tnb.ac.ir

4. Assistant Professor, Department of Art Research, Faculty of Humanities, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: mmkh1347@iau.ac.ir

technologies contribute to the collapse of meaning and identity, and how this condition is symbolically represented in *The Matrix*. The study proposes that the film should be understood not only as a science-fiction narrative about artificial intelligence and simulated reality, but also as a philosophical allegory of neoliberal psychopolitics and digital domination.

Methodologically, the research adopts a descriptive-analytical approach based on qualitative content analysis. The theoretical framework draws primarily on Han's major works, including *Psychopolitics*, *The Burnout Society*, *The Transparency Society*, and *The Agony of Eros*. Concepts such as self-exploitation, transparency, emotional capitalism, and dataism are used as analytical tools for interpreting the narrative structure, symbolic imagery, and characters of *The Matrix*. The film is treated as a cultural text that reflects broader social and philosophical anxieties associated with neoliberal modernity.

The study first situates neoliberalism within its historical and philosophical context. Emerging after the crisis of Keynesian capitalism in the 1970s, neoliberalism transformed political and economic systems through deregulation, privatization, financialization, and the weakening of collective institutions such as labor unions and welfare structures. However, neoliberalism is not merely an economic doctrine; it also reshapes human subjectivity. Individuals are encouraged to perceive themselves as entrepreneurial projects that require constant optimization and self-improvement. Failure is internalized as a personal weakness rather than understood as the result of structural inequality.

Han's critique is significant because it highlights the psychological and existential dimensions of neoliberalism. In contemporary society, individuals become both master and servant simultaneously. The neoliberal subject willingly exploits itself in pursuit of productivity and success, generating exhaustion, anxiety, depression, and alienation. Life becomes subordinated to measurable efficiency and performance, gradually destroying the possibility of authentic meaning.

The research also examines Han's concept of psychopolitics, which describes forms of digital power operating through emotional influence, behavioral prediction, and data extraction. Contemporary technologies do not simply monitor human behavior; they shape desires, preferences, and perceptions. Big data, algorithms, and social media platforms transform human experience into quantifiable information. Consequently, freedom itself becomes a mechanism of domination because individuals voluntarily participate in systems that monitor and manipulate them.

These philosophical ideas closely parallel the world represented in *The Matrix*. The film depicts a society in which humans unknowingly inhabit a simulated reality generated by intelligent machines. *The Matrix* can therefore be interpreted as a metaphor for neoliberal digital systems that replace authentic existence with mediated experiences and illusions of choice. Human

beings within the simulation believe themselves to be free while their bodies and minds are controlled by technological structures that sustain the system. This mirrors Han's argument that neoliberalism transforms individuals into self-regulating subjects who actively reproduce the systems that dominate them.

The character of Neo plays a central symbolic role in this interpretation. Neo represents the resistant subject who gradually recognizes the artificial nature of reality and seeks a more authentic existence. His movement from ignorance to awareness reflects the philosophical struggle against digital alienation and neoliberal psychopolitics. Neo's awakening is not only intellectual but existential, requiring him to confront painful truths hidden beneath systems of comfort, entertainment, and illusion.

The study further analyzes the film's representation of freedom. Han argues that neoliberalism does not suppress freedom directly; instead, it exploits it. Individuals are given the illusion of unlimited choice while remaining trapped within systems of consumption, surveillance, and algorithmic control. Similarly, in *The Matrix*, freedom appears to exist within the simulation, yet this freedom is fundamentally limited by the architecture of the system itself. The apparent autonomy of individuals conceals deeper forms of domination.

Another major aspect of the analysis concerns the collapse of the distinction between reality and simulation. Han maintains that digital culture creates a world dominated by images, information, and quantification. Human experience becomes fragmented into data flows detached from embodied reality and meaningful narrative structures. In *The Matrix*, this condition is visualized through a simulated environment that becomes indistinguishable from reality. The film demonstrates how technological systems can control not only bodies but also perception and consciousness.

The research also explores the relationship between dataism and the crisis of meaning. Han criticizes the contemporary faith in data and quantification, arguing that genuine meaning emerges through narrative, interpretation, memory, and human relationships rather than numerical measurement. In neoliberal societies, however, social interactions and personal identity are increasingly reduced to metrics, visibility, and algorithmic evaluation. This reduction of human life to data contributes to existential emptiness and the erosion of authentic identity. *The Matrix* reflects this condition by portraying humans as biological resources functioning within a technological network. The findings indicate that *The Matrix* functions as a cultural and philosophical critique of neoliberal modernity and digital capitalism. Through its symbolic imagery and narrative structure, the film exposes the mechanisms through which technological systems produce conformity, dependency, and alienation while presenting these conditions as freedom and normality.

The study ultimately suggests that contemporary digital culture intensifies forms of isolation and existential uncertainty that were already emerging

within late capitalist societies. In Han's framework, neoliberalism not only transforms labor and economics but also restructures emotions, communication, and interpersonal relations. Human interaction increasingly becomes mediated through digital platforms that prioritize speed, visibility, and performance over depth, reflection, and genuine connection. This process contributes to what Han describes as the disappearance of the "Other," a condition in which individuals become enclosed within systems of sameness, self-reference, and algorithmically reinforced preferences. The loss of meaningful encounters with alterity further deepens the crisis of meaning because authentic subjectivity depends upon relationships that cannot be reduced to calculation or efficiency.

Within *The Matrix*, this condition is symbolically represented through the artificial uniformity of the simulated world. The inhabitants of *The Matrix* experience an existence structured entirely by the logic of the system, where individuality appears possible but remains fundamentally controlled. The repetitive architecture, standardized environments, and mechanized routines depicted in the film visually reinforce the dehumanizing effects of technological rationality. Even human desires and perceptions are shaped according to the needs of the system. In this sense, *The Matrix* itself functions as an allegory for digital capitalism, where technological infrastructures invisibly organize everyday life while concealing their mechanisms of control.

The relationship between resistance and awakening also occupies an important place in this analysis. Han emphasizes that contemporary domination is difficult to resist precisely because it appears pleasurable and voluntary rather than openly oppressive. Individuals willingly participate in systems of self-exploitation because they interpret productivity and constant activity as signs of freedom and self-worth. Similarly, many individuals within *The Matrix* prefer the comfort of illusion over the uncertainty of reality. The character of Cypher illustrates this tendency particularly well, as he consciously chooses simulated pleasure over difficult truth. His decision reflects the seductive nature of neoliberal systems that offer comfort, entertainment, and consumption in exchange for conformity and passivity.

Ultimately, both Han's philosophy and *The Matrix* suggest that recovering authentic meaning requires confronting uncomfortable realities and resisting systems that reduce human existence to data, productivity, and consumption. The search for freedom therefore becomes not merely political or technological but deeply existential. Meaning can only emerge through forms of reflection, relationality, and human experience that exceed the logic of neoliberal optimization and digital control.

Keywords: Crisis of Meaning, Neoliberalism, Technology, Byung-Chul Han, *The Matrix*

بحران معنا در جوامع نئولیبرال بر اساس دیدگاه بیونگ چول هان با نگاه به فیلم ماتریکس^۱

بهزاد اسدی^۲، محمد شکری^۳، مینو خانی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۲

Doi: 10.22034/RPA.2025.2062879.1161

چکیده

این پژوهش با تمرکز بر آرای بیونگ چول هان، فیلسوف معاصر آلمانی - کره‌ای، به تحلیل بحران معنا در جوامع نئولیبرال می‌پردازد و بازتاب این بحران را در فیلم ماتریکس بررسی می‌کند. سؤال اصلی این است که چگونه ساختار نئولیبرالی و سازوکارهای تکنولوژیک آن باعث فروپاشی معنای زندگی و هویت انسانی شده‌اند، و این وضعیت چگونه در قالب روایی و نمادین فیلم ماتریکس بازنمایی می‌شود؟ از دیدگاه هان، نئولیبرالیسم با تکیه بر سازوکارهایی چون خوداستثمارگری، شفافیت افراطی، داده‌گرایی و سلطهٔ روان‌سیاست دیجیتال، سوژهٔ انسانی را از معنای اصیل تهی کرده و او را در فرایندی از مصرف‌گرایی، رقابت مفرط و انزوا گرفتار می‌سازد. در چنین شرایطی، معنا به جای آنکه امری درونی، بینافردی یا اخلاقی باشد، به داده‌هایی کمی، سلیقه‌ای و بازارمحور تقلیل می‌یابد. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر تحلیل کیفی محتوای فیلم است. فیلم ماتریکس به عنوان یک نمونهٔ شاخص از سینمای مفهومی، بستری نمادین برای بازنمایی این بحران فراهم می‌کند. در این فیلم، مفاهیمی چون واقعیت، آزادی و هویت به چالش کشیده می‌شوند و فضای مجازی جایگزین تجربهٔ زیسته و بدن‌مند انسان می‌گردد. شخصیت نئو، نماد سوژهٔ معترضی است که از نظام سلطهٔ داده‌محور جدا شده و به جست‌وجوی معنا برمی‌خیزد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که ماتریکس، فراتر از یک اثر علمی - تخیلی، به مثابه بازتابی سینمایی از جامعهٔ نئولیبرالی عمل می‌کند و بحران معنا را در پیوند با استثمار دیجیتال، توهم آزادی، و فروپاشی مرزهای واقعیت و خیال به تصویر

۱. این مقاله برگرفته از پروژهٔ رسالهٔ دکتری بهزاد اسدی، با عنوان «بحران معنا به روایت سینمای پست مدرن (براساس دیدگاه بیونگ چول هان)» در رشتهٔ فلسفهٔ هنر دانشکدهٔ علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال با راهنمایی دکتر محمد شکری و مشاورهٔ دکتر مینو خانی نوشته شده است.

۲. دانشجوی دکتری فلسفهٔ هنر، دانشکدهٔ علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران.
Email: b.asadi2442@iau.ac.ir

۳. استادیار گروه فلسفه، دانشکدهٔ علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول).

Email: m_shokry@iau.tnb.ac.ir

۴. استادیار گروه پژوهش هنر، دانشکدهٔ علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران.
Email: mmkh1347@iau.ac.ir

هدف، پیوند میان تحلیل فلسفی و خوانش فرهنگی از طریق مطالعه تطبیقی میان نظریه و سینما است.

پیشینه پژوهش

سینمای هنری از دیرباز ابزاری مؤثر برای بازتاب و نقد تحولات اجتماعی و مفهومی بوده است. ساختار شکنی، ابهام‌گرایی و گرایش به فلسفه از ویژگی‌های بنیادین این نوع سینماست. نونل برچ (۱۹۸۱) سینمای مدرن را گسستی از قواعد زیباشناختی کلاسیک می‌داند و آندراش کوواچ (۲۰۰۷) آن را بستری برای اندیشه‌ورزی انتزاعی معرفی می‌کند. این ویژگی‌ها، سینمای هنری را برای تحلیل بحران معنا در دوران نئولیبرال مناسب ساخته‌اند.

در این چارچوب، فیلم ماتریکس توجه پژوهشگران زیادی را از منظر نظریه‌های پست‌مدرن و فلسفی به خود جلب کرده است. آثار اولیه‌ای مانند *Matrix and Philosophy* (Irwin, 2002) و مقاله *The Matrix and the Postmodern Condition* (Knight, 2004) به پیوند میان فیلم و افکار افلاطون، دکارت، نیچه و بودریار پرداخته‌اند. دیدگاه‌های انتقادی دیگری نیز در این حوزه وجود دارند؛ برای مثال، دیوید لیون (۲۰۰۶) خوانشی فوکویی از ماتریکس به عنوان جامعه‌ای نظارتی ارائه می‌دهد. اسلاوی ژیزک (۲۰۰۲) فیلم را نماد «فقدان امر واقع» در سرمایه‌داری دیجیتال می‌داند. مارک فیشر (۲۰۰۹) نیز با طرح مفهوم رئالیسم سرمایه‌داری، به اضمحلال معنا در شرایط سلطه نئولیبرال اشاره می‌کند.

با این حال، در پژوهش‌های جدید نیز تمایل به تحلیل ماتریکس در بستر فناوری و سرمایه‌داری ادامه یافته است. برای نمونه، White (۲۰۱۸) در *The Matrix in the Digital Age* خوانشی معاصر از سلطه داده‌ها و زیست‌شناسی سایبر ارائه می‌دهد. همچنین مقاله‌ای از C. Rehak (۲۰۲۰) در *Film Quarterly*، «مجازی‌سازی بدن در سینمای نئولیبرال» را با ارجاع به ماتریکس بررسی کرده است. با وجود این، جای تحلیل‌های فلسفی مبتنی بر نظریه خاص بیونگ چول هان در این زمینه خالی است.

تاکنون پژوهشی که ماتریکس را به صورت مستقیم در چارچوب مفاهیمی چون «شفافیت و خشونت»، «روان‌سیاست»، «خوداستثمارگری» یا «سوژه خویش‌مدار نئولیبرال» در آثار چول هان تحلیل کند، ارائه نشده

می‌کشد. این تحلیل، سهمی در تبیین رابطه میان فلسفه معاصر و بازنمایی‌های فرهنگی در سینما دارد.

واژگان کلیدی: بحران معنا، نئولیبرالیسم، تکنولوژی، بیونگ چول هان، ماتریکس

مقدمه

در دهه‌های اخیر، با گسترش نظام نئولیبرال در سطح جهانی، بسیاری از مفاهیم بنیادین در حوزه اخلاق، سیاست و فرهنگ دچار دگرگونی شده‌اند. نئولیبرالیسم صرفاً یک الگوی اقتصادی نیست، بلکه منظومه‌ای از ارزش‌ها، فناوری‌ها و الگوهای کنش اجتماعی است که به تدریج ساختارهای معنابخش زندگی انسان را تحت تأثیر قرار داده است. در چنین بستری، مفهوم «معنا» که پیش‌تر در بسترهای اخلاقی، اجتماعی یا دینی ریشه داشت، اکنون به ساحت‌هایی عددی، نمایشی و بازارمحور تقلیل یافته است. بیونگ چول هان، فیلسوف آلمانی-کره‌ای معاصر، از جمله متفکرانی است که با نگاهی انتقادی به این وضعیت، آن را به عنوان «بحران معنا» در جوامع نئولیبرال صورت‌بندی کرده است. از نظر او، ویژگی‌هایی چون خوداستثمارگری، داده‌محوری، شفافیت اجباری و سلطه روان‌سیاست دیجیتال، انسان معاصر را از درون تهی کرده و سوژه‌ای بی‌ریشه و فاقد عمق شکل داده‌اند. در این شرایط، مفاهیمی چون آزادی، فردیت و تحقق خویش‌مداری در خدمت نظام سلطه تبدیل شده‌اند، و انسان به جای زیستن در تجربه‌ای اصیل، در شبکه‌ای از وانموده‌ها، توهم انتخاب و عملکرد کمی گرفتار می‌شود.

در حوزه فرهنگ تصویری، سینما بستری مهم برای بازنمایی چنین بحران‌هایی است. فیلم ماتریکس^۱ به عنوان یکی از مهم‌ترین نمونه‌های سینمای مفهومی معاصر، جهان تکنولوژیک و داده‌محور را به شکل استعاره‌ای و روایی به تصویر می‌کشد؛ جهانی که در آن انسان‌ها درون ساختاری شبیه‌سازی‌شده زندگی می‌کنند و از واقعیت، معنا و آزادی بی‌خبرند. این پژوهش در پی آن است که با تکیه بر نظریه بیونگ چول هان، به این پرسش محوری پاسخ دهد: چگونه ساختار نئولیبرالی و سازوکارهای تکنولوژیک آن، معنا و هویت انسانی را در جهان معاصر فروپاشیده‌اند، و این بحران چگونه در فیلم ماتریکس بازنمایی شده است؟

24: 2014). «بحران انرژی در اوایل دهه هفتاد، آخرین قطره‌ای بود که صبر طبقه سرمایه‌دار را لبریز کرد تا سازش با دوران قبل را کنار بگذارد و مجموعه‌ای از سیاست‌های نئولیبرال پدید آورد که مناسبات قدرت بین سرمایه و نیروی کار را تغییر دهد» (Domnell and Levy, 2002: 43). «تسهیلات تولید از غرب صنعتی به بازار کارهای ارزان‌تر و بی‌قاعده‌تر منتقل شد، سیاست مالیاتی از طریق کاهش شدید مالیات برای پردرآمدها، شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران نزولی‌تر شد، قدرت اتحادیه‌های کارگری و دولت رفاه تحلیل برده شد، سرمایه‌گذاری‌های عمومی خصوصی‌سازی شد، بازارهای مالی قانون‌زدایی شد و یک زیرساخت مالی برای تسهیل جریان بین‌المللی سرمایه اعمال شد» (Ayers and Sadfilo, 2015: 606).

«سیاست‌های نئولیبرال بحران انباشت سرمایه را موقتا از طریق انتقال قدرت و ثروت از طبقه کارگر به سرمایه‌دار رفع کردند، اما با این کار، در نتیجه ثبات دستمزد، باعث کاهش قدرت خرید شدند» (Domnell and Levy, 2002: 54). «بحران مصرف ناشی از آن نیز از طریق آزادسازی بازارهای مالی مدیریت شد، آزادسازی که گسترش بدهی عمومی و خصوصی را به عنوان راهی برای تکمیل درآمد درحال کاهش خانوارها فعال کرد» (Strike, 2014: 33). «مقاومت عمومی در مقابل نابرابری اقتصادی و اجتماعی فزاینده‌ای که به وسیله سیاست‌های نئولیبرالی ایجاد شده بود، با توخالی کردن شیوه‌ها و نهادهای دموکراتیک مهار شد. هم‌گرایی خط مشی‌های احزاب راست میانه و چپ میانه برای رای‌دهندگان، جایگزین‌های معدودی نسبت به راست‌گرایی نئولیبرال فراهم کرد و ادغام فراملی، تمرین حاکمیت مردمی را تضعیف کرد (Mier, 2014: 55)». «به منظور توجیه دموکراسی‌زدایی، محققان و سیاستمداران جریان اصلی به‌طور فزاینده‌ای فرم‌های فن‌سالارانه حکومت را تبلیغ می‌کنند و اهمیت انتخابات را کم جلوه می‌دهند. سیاست به واژه‌ای چرک بدل شده است که با بی‌منطقی و نفع شخصی ناچیز مرتبط است. نقدهای سیاسی درباره عقیده نئولیبرالیسم هم به شکل تلاش‌هایی واپس‌گرایانه به تصویر کشیده می‌شوند تا پیشرفت اجتناب‌ناپذیر رو به جلو و دسترسی جهانی به نیروهای بازار مهار شود» (Davis, 2016: 16). «درحالی‌که ایدئولوژی نئولیبرال خود را مسلم می‌پندارد، آن مقاومت سیاسی در برابر بی‌ثباتی و نابرابری که

است. بیشتر منابع موجود به بررسی جنبه‌های فرهنگی یا روان‌شناختی کلی اندیشه او محدود بوده‌اند. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأ، در پی تحلیل بحران معنا در ماتریکس بر اساس دستگاه مفهومی بیونگ چول هان است؛ تحلیلی که می‌تواند راهی نو در مطالعات بین‌رشته‌ای فلسفه، قدرت و سینما بگشاید.

روش تحقیق

این پژوهش از منظر هدف، نظری و از منظر شیوه انجام توصیفی - تحلیلی است و با رویکرد کیفی، به بررسی بحران معنا در جوامع نئولیبرال بر اساس آرای بیونگ چول هان و بازتاب آن در فیلم ماتریکس می‌پردازد. در این راستا، مفاهیم کلیدی نظیر مصرف‌گرایی، از خودبیگانگی، کنترل فناوری و بحران معنا از آثار چول هان استخراج و به عنوان چارچوب نظری تحلیل در نظر گرفته شده است. این پژوهش بر این پیش‌فرض استوار است که ماتریکس به عنوان اثری سینمایی، بازنمایی هنری از بحران معنا در نظام‌های نئولیبرالی ارائه می‌دهد. بنابراین فیلم ماتریکس نیز به عنوان یک متن سینمایی، از منظر نمادپردازی، روایت و شخصیت‌پردازی مورد مطالعه قرار گرفته و مضامینی چون توهم آزادی، جست‌وجوی معنا و ساختارهای کنترلی بررسی شده است. روش گردآوری داده‌ها نیز شامل مطالعات کتابخانه‌ای بوده و تجزیه و تحلیل داده‌ها، کیفی انجام شده است.

مبانی نظری

زمینه‌های بحران در نئولیبرالیسم

«دوران سرمایه داری متأخر با بحران‌های متوالی شناخته می‌شود، بحران‌هایی که عظمت و بسامد آنها بسیار بیش از بحران‌های دوران قبلی است» (Harvey, 2010: 8). «پس از جنگ جهانی دوم، برنامه‌ریزی دولتی کینزی، تنظیم بازار، نرخ ارز ثابت و مزایای رفاهی معمولاً می‌توانستند از وقوع بحران سیستماتیک جلوگیری کنند. این سیاست‌های اقتصادی نتیجه توافق سرمایه - کارگر بود که به وسیله اتحادیه‌ها و احزاب کارگری قوی و کابوس بلوک کمونیست، این بدیل ایدئولوژیک سرمایه‌داری، ممکن شده بود. توافق دموکراتیک اجتماعی بین سرمایه و نیروی کار، ثبات را تضمین می‌کرد اما در عین حال، انباشت سرمایه، این خون حیاتی سیستم سرمایه‌داری را محدود می‌ساخت» (Strick,

به سبب سیاست‌های نئولیبرال پدید آمده بود، هنوز به‌طور کامل حذف نشده است. برای سال‌های متمادی، مشاغل و تظاهرات خیابانی بر علیه نئولیبرالیسم و جهانی‌سازی وجود داشت و این روزها ناراضی‌مندی مردم دارد روی نتایج انتخابات مؤثر واقع می‌شود. یکی از راه‌هایی که می‌توان به وسیله آن، این مقاومت را مهار کرد، قربانی کردن مهاجران برای بدبختی حاصل از نئولیبرالیسم است» (Žižek, 2014: 3).

«مشروعیت رو به زوال مرکز سیاسی، ایدئولوگ‌های راست افراطی را قادر ساخت از طریق ترکیبی از بیگانه‌هراسی، موضع‌گیری‌های ضد نظام و شعارهای ضد جهانی‌سازی، بر رای‌دهندگان متعلق به طبقه کارگر و محروم تفوق یابند» (Dellaporta, 2017: 36).

در دوران نئولیبرال به وسیله مجموعه‌ای از ثوابت بحران ساختاری فراهم می‌آید، حال این امور ثابت ایدئولوژیک باشند یا زمانی و مکانی. بحران انباشت سرمایه‌داری که در دهه هفتاد آغاز شد، از طریق انتقال گسترده ثروت از طبقه کارگر به سرمایه‌دار به تعویق افتاد، اما این مسئله باعث ایجاد بحران مصرف شد که آن هم از طریق مالی‌سازی و گسترش بدهی مدیریت شد. افزایش بی‌ثباتی و نابرابری که حاصل شد، مقاومت سیاسی تولید کرد که آن هم توسط اجرای غیردموکراتیک سیاست‌های نئولیبرال از طریق حکومت تکنوکراتیک و یکپارچگی فراملی با موفقیت دور زده شد. حکومت غیردموکراتیک به نوبه خود بحران مشروعیت سیاسی ایجاد می‌کرد، اما این بحران با ایجاد بحران‌های فرهنگی و وحشت اخلاقی درباره مهاجران و اقلیت‌های دینی و نژادی منحرف شد. قلب و مرکز این روند مدیریت بحران، مکانیسم جابه‌جایی بود، که زمین مبارزه را بین عرصه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جابه‌جا می‌کرد. جابه‌جایی‌ها ممکن است اساساً به عنوان انعکاسی از بحران‌های آشکار شده در سراسر بخش‌های مختلف جامعه رخ دهند، اما آنها می‌توانند عمداً هم تولید شوند تا آثار و علل واقعی یک بحران را پنهان کنند» (Ayers and Sadfilo, 2015: 6).

دیکتاتوری سرمایه

«سرمایه‌داری صنعتی اکنون به نئولیبرالیسم و سرمایه‌داری مالی تغییر شکل یافته است که به جای تبدیل شدن به کمونیسم، در حال تحقق بخشیدن به یک شکل تولید پساصنعتی و غیرمادی است. نئولیبرالیسم، به مثابه

سرمایه‌داری جهش‌یافته، کارگران را به کارفرمایان تبدیل می‌کند. امروزه هرکسی در کسب‌وکار خویش یک کارگر خوداستثمارکننده است. مردم حالا در آن واحد ارباب و بنده‌اند. حتی نبرد طبقاتی نیز به نبردی درونی علیه خود تبدیل شده است» (چول هان، ۱۳۹۸: ۲۵). «تحت لوای رژیم نئولیبرال، اصلاً هیچ پرولتاریایی وجود ندارد. هیچ طبقه کارگری در کار نیست که به دست صاحبان ابزار استثمار شود. وقتی تولید غیرمادی است، هرکسی مالک ابزار تولید خودش است. همچنین امروزه فاصله بین پرولتاریا و بورژوازی نیز وجود ندارد. در معنای حقیقی کلمه «پرولتاریا» یعنی کسی که تنها دارایی‌اش فرزندانش است: تولید خود به بازتولید بیولوژیکی محدود شده است. اما اکنون این توهم رواج دارد که هر شخصی - به‌مثابه پروژه‌ای که اجازه دارد آزادانه به خودش شکل بدهد - می‌تواند به صورت نامحدود خودش را تولید کند. این یعنی «دیکتاتوری پرولتاریا» از نظر ساختاری غیرممکن است. امروزه دیکتاتوری سرمایه بر همه فرمان می‌راند. رژیم نئولیبرال استثمار توسط دیگری را به خوداستثمارگری تبدیل می‌کند؛ این فرایند همه «طبقات» را تحت تأثیر قرار می‌دهد» مردمی که در جامعه کامیاب نئولیبرال شکست می‌خورند، به جای شک کردن به جامعه یا نظام، خودشان را مسئول تقدیرشان می‌بینند و احساس شرمندگی می‌کنند. هوش خاصی که رژیم نئولیبرالیستی را تعریف می‌کند در اینجا نهفته است: هیچ مقاومتی در برابر این نظام ممکن نیست شکل بگیرد. در مقابل، وقتی استثمار توسط دیگری حکم‌فرماست، استثمارشدگان هنوز می‌توانند همبستگی نشان دهند و در مقابل استثمارگرانشان متحد شوند. این همان منطقی است که ایده «دیکتاتوری پرولتاریا»ی مارکس بر آن بنا شده است؛ اگرچه این دیدگاه فرض می‌گیرد که روابط سرکوب و سلطه ادامه پیدا می‌کنند. حال، تحت رژیم خوداستثمارگری نئولیبرال، مردم پرخاشگری‌شان را به سمت خودشان وارونه می‌کنند. این خودپرخاشگری یعنی استثمارشدگان آن‌قدر که به افسردگی تمایل دارند، به انقلاب مایل نیستند». ما در جهانمان دیگر برای ارضای نیازهای خودمان کار نمی‌کنیم، در عوض برای سرمایه کار می‌کنیم (چول هان، ۱۳۹۸: ۲۸).

آیا ما واقعاً می‌خواهیم آزاد باشیم؟ آیا خدا را ابداع نکردیم تا مجبور نباشیم آزاد باشیم؟ در برابر خدا، همه بدهکاریم: گناهکاریم؛ ولی بدهی، یعنی گناه، آزادی را

نابودی می‌کند. امروزه سیاستمداران به نرخ‌های بدهی سنگین متوسل می‌شوند تا توضیح دهند که آزادی عملشان به شدت محدود است. اگر از بدهی آزاد بودیم - یعنی کاملاً آزاد - حقیقتاً ناچار به عمل می‌بودیم. شاید مدام قرض بالا می‌آوریم تا نیاز نباشد چنین کنیم، یعنی نیاز نباشد آزاد یا پاسخ‌گو باشیم. آیا قرض‌های ما ثابت نمی‌کنند که قدرت آزاد بودن نداریم؟ آیا ممکن است سرمایه خدای جدیدی باشد که دوباره ما را گناهکار و مقروض می‌کند؟ والتر بنیامین عقیده داشت سرمایه‌داری نوعی دین است. او می‌گفت سرمایه‌داری نماینده «اولین نمونه یک فرقه است که گناه را خلق می‌کند، نه کفاره را» (der erste Fall eines nicht entschuldenden, sondern verschuldenden kultus). از آنجایی که امکان خلاصی از قرض و گناه وجود ندارد، وضعیت فقدان آزادی به خودش تداوم می‌بخشد: «احساس گناه عظیمی که نمی‌تواند تسکین یابد به این فرقه متوسل می‌شود، نه برای آنکه کفاره این گناه را بدهد بلکه برای اینکه آن را جهانی سازد» (Benjamin, 1996: 288).

شفا به مثابه کشتن

«روان‌سیاست نئولیبرال همواره با اشکال پیراسته‌تر استثمار همراه است. کارگاه‌های بی‌شمار مدیریت خود، خلوت‌گزینی‌های انگیزه‌بخش و سمینارهای مربوط به شخصیت یا تربیت روانی خودبهبودسازی بی‌حدوحصر و افزایش کارایی را وعده می‌دهند. آن‌ها با تکنیک‌های نئولیبرالی سلطه هدایت می‌شوند، تکنیک‌هایی که هدفشان نه تنها سودبردن از زمان کار، بلکه سودبردن از خود شخص است: تمام توجه فرد و درواقع، خود زندگی او. نئولیبرالیسم انسان‌تأم را به مثابه ابژه استثمار کشف کرده است. حکم نئولیبرال خودبهبودسازی فقط در خدمت ارتقای عملکرد بی‌نقص درون سیستم است. خودبازداری و ضعف‌ها و اشتباه‌ها باید از طریق درمان از بین بروند تا کارایی و عملکرد افزایش یابد. در عوض، همه چیز امکان مقایسه و اندازه‌گیری دارد و تابع منطق بازار می‌شود. این امر نگران زندگی خوب که محرک خودبهبودسازی می‌باشد نیست، بلکه خودبهبودسازی نتیجه قیود نظام‌مند است، نتیجه منطق موفقیت‌گمّی در بازار» (چول هان، ۱۳۹۸: ۶۷). ایدئولوژی نئولیبرال خودبهبودسازی خصائصی دینی - و در واقع متعصبانه - از خود نشان می‌دهد. این امر مستلزم شکل جدیدی از

سوژه‌سازی^۳ است. «کار بی‌وقفه بر روی خود بهینه‌سازی مشابه به خودآزمایی و خودپایی در پروتستانتیسم است که در نوع خود تکنولوژی سوژه‌سازی و سلطه را بازنمایی می‌کند. اکنون فرد به جای اینکه به دنبال گناهانش بگردد، افکار منفی را شکار می‌کند. آگو با خودش همچون یک دشمن گلاویز می‌شود. امروزه حتی واعظان بنیادگرا نیز همچون مدیران و مربیان انگیزشی رفتار می‌کنند و انجیل جدید موفقیت و بهینه‌سازی بی‌پایان را جار می‌زنند. غیرممکن است که تشخیص انسان را تماماً تابع فرامین مثبت‌بودگی قرار دهیم. بدون منفیت، زندگی به «چیزی مرده» تنزل می‌یابد» (Hegel, 1991: 236). «امروزه تنها رنجی که تحمل می‌شود رنجی است که می‌توان از آن به منظور بهینه‌سازی بهره‌برداری کرد. اما خشونت مثبت‌بودگی درست به اندازه خشونت منفیت ویرانگر است. روان‌سیاست نئولیبرال با ارتقای صنعت آگاهی، در حال تخریب روح انسان است، روحی که هر چیزی هست جز ماشین مثبت‌بودگی^۴. سوژه نئولیبرال در فرمان خود بهینه‌سازی به گل نشسته است، یعنی در اجبار برای اینکه همواره بیشتر و بیشتر موفقیت کسب کند. کاشف به عمل می‌آید که شفا همان کشتن است» (چول هان، ۱۳۹۸: ۷۰).

دیکتاتوری شفافیت

«در ابتدا، اینترنت به عنوان ابزاری برای آزادی بی‌حدومرز ستایش می‌شد. شعار تبلیغاتی اولیه مایکروسافت خبر از آزادی و قدرت مانور نامحدود در وب می‌داد: امروز می‌خواهید کجا بروید؟» اما چنان‌که کاشف به عمل آمد، چنین وجدی توهم بود. امروزه آزادی و ارتباطات بی‌حدوحصر به کنترل و مراقبت تام تغییر جهت می‌دهند. شفافیت به نام آزادی اطلاعات هم مطالبه می‌شود. اما در واقعیت این امر چیزی نیست مگر یک نظام فهم‌پذیری نئولیبرال: یعنی زیرورکردن هر چیزی به زور و تبدیل کردنش به اطلاعات. تحت لوای شکل غیرمادی تولید که اکنون حکم‌فرماست، اطلاعات بیشتر و ارتباطات بیشتر به معنای بهره‌وری، شتاب و رشد بیشتر است. اطلاعات ارزشی مثبت را بازنمایی می‌کند؛ و تا جایی که فاقد درون بود است، می‌تواند به‌طور مستقل و آزاد از هر بافتی به گردش درآید. در نتیجه گردش اطلاعات - به دلایلی کاملاً دل‌خواهی - آزادانه شتاب می‌گیرد» (چول هان، ۱۳۹۸: ۳۱). «نئولیبرالیسم شهروندان

هوشمند سلامتی، یعنی وسیله‌ای که دائماً فعالیت بدنی شخص را کنترل و ارزیابی می‌کند، می‌تواند ابزار برجسته و پارادایماتیک دوران نتولیرال باشد. در فیلم *شوالیه*، اعمال گسترده معیارهای اجتماعی، در مسابقاتی نشان داده می‌شود که در بازی شوالیه وجود دارند و نیاز به ارزیابی شرکت‌کنندگان در برابر یک معیار خاص (مثلاً سطح کلاسترول قابل قبول)، مشاهده شبان‌روزی، اندازه گیری، مقایسه و رتبه‌بندی دارد. در سطح کلامی، دولت نتولیرال قوانین اخلاقی را با قوانین علمی جایگزین می‌کند و پرسش‌های هنجارمندی در جای دیگر را به ساحت‌های روش‌شناسی و رویه حرفه‌ای تغییر می‌دهد، در حالی که اغلب به شالوده‌های زندگی اجتماعی-اقتصادی که به نحو تغییرناپذیری هنجاری هستند، توجه نمی‌کند» (Davis, 2016: 14) «به عقیده وندی براون، در عصر نتولیرال، دموکراسی صرفاً آیین‌نامه‌ای شده و از قدرتی که به او به مثابه شکلی از حکومت، معنا و ماهیت می‌بخشید، منفک شده است» (Brown, 2015: 128) «بحران آزادی امروز از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که تکنولوژی جاری قدرت آن قدر که آزادی را استثمار می‌کند نفی یا سرکوب نمی‌کند. انتخاب آزاد (Wahl) حذف می‌شود تا راه را برای گزینش آزاد (Auswahl) از میان اقلام موجود باز کند. قدرت هوشمند با ظاهری لیبرال و صمیمی-قدرتی که سر ذوق می‌آورد و اغواگری می‌کند- الزام‌آورتر از قدرتی است که تحمیل می‌کند، تهدید می‌کند و فرمان می‌راند؛ مهر و نشان هم دکمه لایک است. اکنون مردم خود را تحت انقیاد مصرف و ارتباط در می‌آوردند و دائماً روی لایک کلیک می‌کنند. نتولیرالیسم سرمایه‌داری «لایک» است. این سرمایه‌داری اساساً با سرمایه‌داری قرن نوزدهم، که از طریق ممنوعیت‌ها و قیود انضباطی عمل می‌کرد، تفاوت دارد. قدرت هوشمند افکار خودآگاه و ناخودآگاه ما را می‌خواند و ارزیابی می‌کند. این قدرت، سهامش را در خودسازمان‌دهی و خودبهنه‌سازی داوطلبانه می‌دهد. به معنای دقیق کلمه، لزومی ندارد بر مقاومت فائق آید. این نوع سلطه نیازی به صرف انرژی یا خشونت زیادی ندارد. چنین چیزی به سادگی رخ می‌دهد. سرمایه‌داری لایک باید با یک برچسب اخطار وارد شود: مرا از آنچه می‌خواهم محافظت کن» (چول هان، ۱۳۹۸: ۴۲).

را به مصرف‌کننده تبدیل می‌کند. آزادی شهروندان جای خود را به انفعال مصرف‌کننده می‌دهد. رأی‌دهندگان امروز، به مثابه مصرف‌کنندگان، هیچ علاقه واقعی‌ای به سیاست-به شکل دادن فعالانه اجتماع-ندارند. آن‌ها نه اراده شرکت در فعالیت جمعی و سیاسی را دارند و نه توانایی آن‌ها فقط واکنشی منفعلانه به سیاست نشان می‌دهند: غرغر می‌کنند و می‌نالند، درست همان‌طور که مصرف‌کنندگان از کالا یا خدماتی که دوست ندارند می‌نالند. سیاست‌مداران و احزاب نیز همین منطق مصرف را پی می‌گیرند. آن‌ها باید [جنس را] تحویل دهند. در این فرایندها آن‌ها چیزی بیش از تأمین‌کننده نیستند؛ رسالتشان هم راضی کردن رأی‌دهندگانی است که یا مصرف‌کننده‌اند یا مشتری» (چول هان، ۱۳۹۸: ۳۳). امروزه ما در حال وارد شدن به عصر روان‌سیاست دیجیتال هستیم. این به معنای عبور از مراقبت منفعلانه به هدایت فعالانه است. این امر به معنای واقعی کلمه، به بحران بیشتر در آزادی شتاب می‌بخشد: حالا خود اراده آزاد در خطر است. «کلان‌داده» ابزار بسیار کارآمدی در روان‌سیاست است که دستیابی به شناخت جامع‌پویایی ارتباط اجتماعی را ممکن می‌سازد. این شناخت شناختی است برای سلطه و کنترل (Herrschaftswissen) که مداخله در روح و روان را تسهیل می‌کند و باعث می‌شود تأثیر در سطحی پیش‌تأملی رخ دهد. برای اینکه انسان‌ها بتوانند آزادانه عمل کنند، آینده باید باز باشد. اما کلان‌داده پیش‌بینی رفتار انسان را ممکن می‌سازد. این یعنی آینده را می‌شود محاسبه و کنترل کرد. روان‌سیاست دیجیتال وجه سلبی تصمیم آزادانه را به وجه ایجابی وضعیت‌های واقعی تبدیل می‌کند (Sachver-*halte*). کلان‌داده پایان شخص دارای اراده آزاد را اعلام کرده است. هر نظام فهم‌پذیری-هر تکنولوژی یا تکنیک سلطه-ابژه‌های مقدس خاصی را به همراه دارد که برای منقادسازی به کار گرفته می‌شوند. گوش‌های هوشمند سرسپردگی دیجیتال را بازنمایی می‌کنند. درواقع آن‌ها ابژه‌های مقدس [عبادی] عصر دیجیتال هستند (چول هان، ۱۳۹۸: ۳۶).

قدرت هوشمند

«نفوذ ارزش‌های نتولیرال در ساحت‌های شخصی از طریق اجرای گسترده معیارها و بازرسی‌ها انجام می‌شود» (W. Brown, 2015: 127) «در این رابطه، دستبند

می‌کند و از عواطف به عنوان بیان سوژکتیویتهٔ افسارگسیخته استقبال می‌کند. تکنولوژی‌های ننولیرال قدرت همین سوژکتیویته را بی‌رحمانه استثمار می‌کنند. اقتصاد ننولیرال که به نحوی فزاینده در حال اوراق کردن پیوستگی و به تدریج در حال همگانی کردن بی‌ثباتی است تا کارآمدی را افزایش دهد، عاطفی‌سازی فرایند تولید را به جلو می‌راند. ارتباطات شتاب‌یافته نیز عاطفی‌سازی را ارتقا می‌دهند. عقلانیت آهسته‌تر از عاطفه‌مندی است؛ چنان‌که گویی عقلانیت هیچ سرعتی ندارد. بنابراین اکنون فشار شتاب در حال پیشروی به سوی دیکتاتوری عواطف است» (چول هان، ۱۳۹۸: ۹۶). «روان‌سیاست ننولیرال، از طریق عواطف عمیقاً به درون راه می‌یابد و در آنجا وارد عمل می‌شود. به معنای دقیق کلمه، عواطف واسطه‌ای بسیار مؤثر برای هدایت شخص یکپارچه، شخص به مثابهٔ یک کل، را در اختیار می‌گذارند» (چول هان، ۱۳۹۸: ۹۹).

داده‌گرایی

در صفحات نیویورک تایمز، دیوید بروکس^۷ انقلاب داده‌ها را اعلام کرده است. کلماتش به اندازهٔ مقالهٔ معروف کریس اندرسون^۸، «پایان تئوری»، «پیامبرگونه» است. «داده‌گرایی» نام این ایمان جدید است: «اگر از من بخواهید فلسفه‌ای را که امروزه در حال رشد است توصیف کنم، خواهم گفت این فلسفهٔ داده‌گرایی است. اکنون ما توانایی جمع‌آوری حجم عظیمی از داده‌ها را داریم. به نظر می‌رسد این قابلیت پیش فرض‌های فرهنگی مشخصی را با خود به همراه دارد: اینکه هر چیزی را که می‌توان اندازه گرفت باید اندازه گرفت؛ اینکه داده لزوماً قابل اعتماد و شفاف است که به ما اجازه می‌دهد عاطفه‌گرایی و ایدئولوژی را فیلتر کنیم؛ اینکه داده به ما کمک خواهد کرد تا کارهای خارق‌العاده‌ای انجام دهیم، کارهایی مثل پیش‌بینی آینده... انقلاب داده‌ها راه‌های شگفت‌انگیزی برای فهم حال و گذشته در اختیارمان می‌گذارد» (Brooks, 2013: 4). «کلان‌داده بنا بود شناخت را از خودسری سوژکتیو آزاد کند. با این منطق، دیگر شهود شکل برتری از دانستن را بازنمایی نمی‌کند، بلکه چیزی صرفاً سوژکتیو را نشان می‌دهد: جان‌نشین موقتی که کمبود دادهٔ عینی را جبران می‌کند. بحث چنین ادامه می‌یابد که در موقعیت پیچیده، شهود کور است. اطمینان نداشتن حتی به نظریه نیز، که مضمون به ایدئولوژی بودن است، سرایت می‌یابد:

سرمایه‌داری عاطفی

ایوا ایلویز^۹ در کتاب صمیمیت‌های سرد: «ساختن سرمایه‌داری عاطفی هیچ پاسخی به این پرسش نمی‌دهد که چرا احساسات در وضعیت سرمایه‌داری، به طور خاص، غرضی ناگهانی را می‌شوند. علاوه بر این، این کتاب بدون اینکه اصلاً تمایزی مفهومی برقرار کند احساسات و عواطف را یکی می‌گیرد. وقتی پرسش از احساسات در سرمایه‌داری را در همان مراحل ابتدایی‌اش مطرح می‌کند نیز چندان سودمند نیست» (Illouz, 2007: 1). «این اشتباه است که اضطراب را برحسب عاطفه بفهمیم. اضطراب یک احساس است. معلوم می‌شود که زمان‌مندی متناظر آن مغایر با تأثر است. تأثر وضعیتی دائمی نیست. به معنای دقیق کلمه، تأثر فاقد ثباتی است که احساس را تعریف می‌کند. احساس مداوم اضطراب است که موجب فعالیت کارفرمایانهٔ جنون‌آمیز می‌شود بر همین اساس، ایلویز نمی‌تواند این واقعیت را تبیین کند که عواطف فقط زمانی برای سرمایه‌داری ارزش دارند که گذاری به تولید غیرمادی رخ دهد. عواطف فقط در زمانهٔ ماست که به ابزار تولید تبدیل شده‌اند» (چول هان، ۱۳۹۸: ۹۴). ایلویز بحشش را جمع‌بندی و اعلام می‌کند: «بدون اینکه برای آن‌ها معلوم باشد، شرح‌های جامعه‌شناختی کانونی مدرنیته شامل - اگر نه یک نظریهٔ تمام‌عیار دربارهٔ عواطف - لاقلاً ارجاعات فراوانی به آن‌هاست: اضطراب، عشق، رقابت، بی‌تفاوتی، گناه، همگی در اکثر شرح‌های تاریخی و جامعه‌شناختی دربارهٔ گسست‌هایی که منتهی به دوران مدرن شده‌اند حضور دارند» (Illouz, 2007: 2).

«ایلویز آشکارا متوجه این امر نشده است که فوران عاطفه در زمانهٔ ما نهایتاً از ننولیرالیسم سرچشمه می‌گیرد. رژیم ننولیرال عواطف را به مثابهٔ منابع به کار می‌بندد تا کارآمدی و دستاوردهای عظیمی را فراهم آورد. عقلانیت - که رسانهٔ جامعهٔ انضباطی است - و از سطح معینی از تولید آغاز می‌کند، با مانعی مواجه می‌شود. از اینجا به بعد، عقلانیت همچون یک محدودیت، یک ممانعت، به حساب می‌آید. ناگهان عقلانیت سخت و انعطاف‌ناپذیر به نظر می‌رسد. در این نقطه، عاطفه‌مندی، جای خود را پیدا می‌کند که با احساس آزادی ملازم است: بسط آزادانهٔ شخصیت. مهم‌تر از همه، آزاد بودن به معنای آزادی کامل دادن به عواطف است. سرمایه‌داری عاطفی بر روی آزادی سرمایه‌گذاری

کمی شده»^{۱۳} امروز جریان دارد. در کل، داده‌گرایی در حال نمایش ویژگی‌های شهوانی - در واقع هرزه‌نگارانه - است. داده‌گرایان با داده‌هایشان جفت‌گیری می‌کنند. در این اثنا، حتی از کسانی صحبت می‌شود که «تأمیل جنسی به داده‌ها دارند».^{۱۴} آنها «سرسختانه دیجیتال» هستند و داده‌ها را «سکسی» در نظر می‌گیرند (چول هان، ۱۳۹۸: ۱۱۹). «خود کمی شده» تکنولوژی دادانیستی را هم بازنمایی می‌کند و «خود» را از هر معنایی تهی می‌کند. خود به داده‌ها تجزیه می‌شود تا جایی که دیگر هیچ معنایی باقی نمی‌ماند. شعار خود کمی شده «خودشناسی از طریق اعداد» است. اما هیچ بینشی درباره خود نمی‌تواند تنها از داده‌ها و ارقام حاصل شود. مهم نیست این داده‌ها و اعداد چقدر فراگیر باشند. اعداد هیچ چیزی را درباره خود شرح نمی‌دهند. شمارش به معنای شرح دادن نیست. معنای «خود» از شرح دادن نشئت می‌گیرد. این نه شمردن، بلکه شرح دادن است که به کشف خویش یا خودشناسی منتهی می‌شود. در عهد باستان، مراقبت از خود به تمارین مشاهده خود گره خورده بود» (فوکو، ۱۳۹۹: ۲۷).

زندگی تماماً ثبت شده

«امروزه کلیک‌هایی که می‌کنیم و واژه‌هایی که جست‌وجو می‌کنیم، همگی ذخیره می‌شوند. هر قدمی دیده و ثبت می‌شود. تصویر کاملی از زندگی‌هایمان در اینترنت وجود دارد. عادت دیجیتالی ما شباهت بسیار دقیقی به شخصیت خودمان - به همان روحمان - دارد. شاید این تصویر حتی کامل‌تر و دقیق‌تر از تصاویری باشد که ما به طرق دیگر از خودمان ارائه می‌دهیم. اکنون تعداد آدرس‌های سایت‌های اینترنتی عملاً نامحدود است. به معنای دقیق کلمه، هر چیزی که استفاده می‌شود احتمالاً آدرس اینترنتی خودش را دارد. خود ایزه‌ها شروع به انتقال اطلاعات کرده‌اند. آنها راجع به زندگی و فعالیت‌ها و عادت‌های ما گزارش می‌دهند. اکنون همان چیزهایی که روزانه استفاده می‌کنیم نیز ما را زیر نظر دارند. به عبارتی ما در حافظه جامع دیجیتال گیر افتاده‌ایم» (چول هان، ۱۳۹۸: ۱۲۲). رأی دادن و خریدکردن دولت و بازار، شهروندان و مصرف‌کنندگان روزبه‌روز بیشتر شبیه همدیگر می‌شوند. هدف‌گیری خرد در حال تبدیل شدن به روش استاندارد روان‌سیاست است. سرشماری که کنش زیست‌سیاسی جامعه انضباطی را

اگر داده‌های کافی در دسترس باشد، سطحی نیز از آب درمی‌آیند. روشنگری ثانی عصر شناخت کاملاً داده‌محور است» (چول هان، ۱۳۹۸: ۱۱۷). سخنوری الهام‌بخش اندرسون چنین ادامه می‌یابد: «تمام نظریه‌های رفتار انسانی را، از زبان‌شناسی گرفته تا جامعه‌شناسی، کنار بگذارید. طبقه‌بندی^{۱۵} و هستی‌شناسی و روان‌شناسی را فراموش کنید. چه کسی می‌داند مردم چرا فلان رفتار را می‌کنند؟ نکته این است که آن‌ها چنین رفتار می‌کنند و ما می‌توانیم آن را دنبال کنیم و با دقتی بی‌بدیل بگیریم. با داده‌های کافی، اعداد خودشان سخن می‌گویند» (Anderson, 2010: 10). رسانه روشنگری اول عقل بود؛ اما تخیل و جسمانیت و میل به نام عقل سرکوب شده‌اند. روشنگری اول با دیالکتیکی مهلک به بربریت تبدیل شد. اکنون در روشنگری دوم، که به اطلاعات و داده‌ها و شفافیت تمسک می‌جوید، همان دیالکتیک به همان روش قبلی تهدید می‌کند. روشنگری ثانی نوع جدیدی از خشونت را به همراه می‌آورد. دیالکتیک روشنگری بر این عقیده است که فرایند روشنگری که قرار بود اسطوره‌شناسی را نابود کند، با هر قدمی که برداشت بیشتر در اسطوره‌شناسی خودش به دام افتاد: «وضوح کاذب» فقط نام دیگری برای اسطوره است» (آدورنو، ۱۴۰۱: ۱۰۴). آدورنو خواهد گفت «شفافیت» امروزی نیز نام دیگری برای اسطوره است؛ داده‌گرایی نیز به طریقی مشابه وضوح کاذب را جار می‌زند. دیالکتیک قدیمی نیز در حال ساخت روشنگری ثانی است، روشنگری‌ای که در پی مقابله با ایدئولوژی است، اما خود تبدیل به ایدئولوژی دیگری می‌شود. این باعث می‌شود روشنگری ثانی به بربریت داده بینجامد (چول هان، ۱۳۹۸: ۱۱۸). کاشف به عمل می‌آید که داده‌گرایی در حال یکی شدن با دادانیسم^{۱۶} دیجیتال است. دادانیسم همچنین هر نوع متن معنادار را کنار می‌گذارد. داده‌گرایی، خود، زبان را از معنی تهی می‌کند: «کنش‌های زندگی شروع و پایانی ندارند. هر چیزی به نحوی کاملاً ابلهانه رخ می‌دهد. به همین دلیل است که همه چیز شبیه به هم است. سادگی دادا نامیده می‌شود» (Tzara, 1989: 246). داده‌گرایی نیهلیسم است و از هر معنایی دست می‌کشد. داده‌ها و اعداد روایی نیستند، آنها افزودنی‌اند. از طرف دیگر، معنا مبتنی بر روایت است. داده صرفاً خلأ بی‌معنا را پر می‌کند. اکنون اعداد و داده‌ها فقط مطلق نمی‌شوند، بلکه جنسی و بت‌واره^{۱۷} هم می‌شوند. این امر چیزی نیست مگر انرژی لیبدوی که در «خود

سرتاسر تاریخش پس از جنگ دنبال کرده است» (Kolk-er, 1983: 139). رابرت سلف فیلم‌های هنری را در مقابل متن‌های محدود سیستم استودیویی هالیوود قرار می‌دهد که این تقابل، بیانگر تلاش‌های آنها برای حل مصنوعی معضلات اجتماعی از طریق فرجام و انسجام روایی است. «او استدلال می‌کند که برخلاف متون محدود، این فیلم‌های هنری هستند که می‌توانند تناقضات غیرقابل حل جوامع سرمایه‌داری و گفتمان غالب را در پیش بنهند. همین که سینمای هنری خود را به عنوان سوژه اختصاص می‌دهد، نتیجتاً ابهامش را تولید می‌کند و باعث شکل‌گیری همان مشکلاتی می‌شود که محدودیت‌های روایت کلاسیک را ایجاد می‌کنند. هنگامی که یک متن محدود تلاش می‌کند آن بی‌نظمی آغازگر جنبش روایی را در یک وحدت نهایی باز یابد، از هم می‌پاشد. یک متن محدود فقط تا حدی می‌تواند یک جهان واقعی هماهنگ ایجاد کند، جهانی که با برابری دال و مدلول، کلیت هویت فردی، اطمینان و امنیت مبادلات اقتصادی توصیف شده است. جنبه‌های پریشان شده همین ویژگی‌ها سینمای هنری را شکل می‌دهند، سینمایی که ابهامش به لحاظ تماتیک، تابعی از پیش‌زمینه نابسامان، جنسیت نابسامان، زبان و اقتصاد نابسامان است. فیلم هنری برتری متنی را به آنچه افراطی و مازاد به نظر می‌رسد، می‌دهد یعنی منطق پراکندگی که در سینمای کلاسیک با روایت اقتصادی از کنترل خارج می‌شود» (Salaf, 1979: 77)

«ویژگی‌های روایی بسیاری از فیلم‌های هنری (شکاف‌ها و تاخیرهای روایی، فقدان وضوح، انگیزه کلی کاهش یافته و پیوندهای علی-معلولی ضعیف‌تر بین کنش‌های روایی) با اهداف بازنمایانه آشنایی‌زدایی و بیگانه‌سازی در یک راستا قرار می‌گیرد؛ به این شکل که فیلم هنری، شناسایی را پیچیده می‌کند و گسترش داستان را به تعلیق در می‌آورد تا امکان تفکر را فراهم کند» (Bordwell, 1985: 205) این عناصر شکل‌های انتقادی‌تر و دورتری از مطالعه یا تماشاگری مورد حمایت شکولوفسکی و برشت را پدید می‌آورند. «فاصله گرفتن از سبک هالیوودی که آمده بود تا سینمای هنری را تعریف کند، می‌تواند به عنوان همان جابه‌جایی‌های مد نظر دو نظریه آشنایی‌زدایی و بیگانه‌سازی فهمیده شود. ابتدایی‌ترین مرحله در بسیاری از فیلم‌های هنری این است که در توجه مخاطب از قصه به پلات یک

بازنمایی می‌کند، مصالحی فراهم می‌کند که می‌توان از آن‌ها به نحو جمعیت‌شناختی، اما نه روان‌شناختی، استفاده کرد. «زیست‌سیاست قادر به دخالت نامحسوس در روان نیست. در مقابل، روان‌سیاست دیجیتال می‌تواند به شکلی آینده‌نگرانه در فرایندهای روانی مداخله کند. کاملاً ممکن است که حتی از اراده آزاد نیز سریع‌تر باشد؛ به معنای دقیق کلمه می‌تواند از اراده آزاد سبقت بگیرد. اگر چنین باشد، این امر حاکی از پایان آزادی است» (Mayer-Schonberger and Cukier, 2013: 175).

ناخودآگاه دیجیتال

به عقیده والتر بنیامین دوربین فیلمبرداری دسترسی به «ناخودآگاه بصری» را فراهم می‌آورد: «با کلوزآپ فضا منبسط می‌شود؛ با حرکت آهسته حرکت امتداد می‌یابد... آشکارا این طبیعت دیگری است که با دوربین در مقایسه با چشم سخن می‌گوید. «دیگر» بیش از هر چیز به این معنا که فضایی شکل گرفته توسط آگاهی انسان جای خود را به فضایی شکل گرفته توسط ناخودآگاه می‌دهد... ما با حرکت بلندکردن فنک یا قاشق آشنا هستیم، ولی تقریباً نمی‌دانیم بین دست و فلز چه می‌گذرد، و حتی راجع به اینکه این حرکت چگونه در حالات متفاوت فرق می‌کند، کمتر می‌دانیم. اینجاست که دوربین وارد بازی می‌شود، با تمام منابعی که برای قاپیدن و بلندکردن، منقطع و جدا کردن، کشیدن یا فشردن یک سکانس، بزرگ کردن یا کوچک کردن یک شیء در اختیار دارد. از طریق دوربین است که ما برای نخستین بار ناخودآگاه بصری را کشف می‌کنیم، درست همان‌طور که ناخودآگاه غریزی را از طریق روان‌کاوی کشف می‌کنیم» (Benjamin, 2008: 37) «می‌توان کلان‌داده را در قیاس با دوربین سینما فهمید. داده‌کاوی همچون یک ذره‌بین دیجیتال می‌تواند تصویر کنش‌های انسانی را بزرگ کند؛ بنابراین در پس چارچوب آگاهی دوربین می‌تواند صحنه‌ای دیگر را آشکار کند که مملو از عناصر ناخودآگاه است. به معنای دقیق کلمه، روان‌سیاست دیجیتال می‌تواند در جایگاهی باشد که کنترل رفتار توده را در حدی که نتوان ردیابی کرد، به دست بگیرد» (چول هان، ۱۳۹۸: ۱۲۸).

بحران تئولبرالیسم و سینما

«سینمای هنری همین بی‌نظمی و ناهماهنگی را که دلخواه تئوری‌های آشنایی‌زدایی و بیگانه‌سازی است، در

تعویض تفکر وجود دارد - از اینکه چه چیزی در قصه اتفاق می افتد به اینکه این ماجرا چگونه در پلات به ما عرضه می شود - این تعویض، بازنمایی واقعیت را غیرطبیعی سازی می کند و نویسنده‌گی متن را به ما یادآور می شود. توجه ما همچنین به تناوب از کنش روایی به شخصیت پردازی تغییر جهت می دهد و ما نه با سؤالات روایی سرراست از فیلم های ژانری هالیوودی، بلکه با سؤالاتی به مراتب دشوارتر از نوع فلسفی، روانشناختی و اجتماعی مواجهیم که به سادگی از طریق گسترش داستان یا فرجام آن نمی توانند پاسخ داده شوند» (Salaf, 1979: 76) یک تحول مهم در محتوای سینمای هنری، تغییر در علل بحران روایی است، چه اینکه در فیلم های هنری دوره پسا جنگ، علل بحران روایی مربوط به احساس پوچی وجودی است اما در فیلم های معاصر بیشتر مرتبط با عدم توازن قدرت و دستیابی نابرابر به اطلاعات است. در فیلم های هنری امروزی، از طریق هم نشینی غیر معمول سینمای هنری یا انحراف از قراردادهای آن، بحران روایی اغلب به بحران مربوط به تماشاگری تبدیل شده است. این استحاله های سبکی هستند که مولفان معاصر را قادر می سازند استراتژی های مشخص مدیریت بحران در عصر نئولیبرال را به چالش بکشند. به عنوان مثال، در چندین فیلم فرانسوی زبان میثائیل هانکه، روی منافع طبقه فرانسوی که در مقابل چندگانگی فرهنگی مقاومت می کند، تأکید شده و جابه جایی بحران های سیاسی و اقتصادی نئولیبرال با فضای فرهنگی معکوس شده است. با نمایش بحران روایی از لنز معوج ذهنیت بورژوا، فیلم های هانکه نشان می دهند که چگونه مهاجرین و رنگین پوستان قربانی می شوند تا نخبگان حاکم از مسئولیت عواقب منفی سیاست های نئولیبرال مبرا شوند. هانکه به وسیله خلق معماهای روایی، نویسنده گی ضد قهرمانی مرتبط با سینمای هنری مدرن را به سمت نقطه فروپاشی می برد، معماهایی که صرفاً در این صورت قابل حل هستند که ما از آژانس نویسنده گی هانکه بخواهیم به جای شخصیت های مهاجری که معمولاً در داستان ها متهم به این قبیل جرم ها هستند، شخصیت های بورژوازی فیلم را آزار دهد.

فیلم ماتریکس

مجموعه فیلم های ماتریکس ساخته لانا و لیلی و اچوفسکی، چهار قسمت اصلی دارد که از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۲۱

به تدریج منتشر شده اند. این فیلم ها با ترکیب تکنولوژی پیشرفته، فلسفه پیچیده و داستان های علمی تخیلی، به یکی از برجسته ترین آثار سینمایی تاریخ تبدیل شدند. ماتریکس (۱۹۹۹) اولین فیلم از این مجموعه است که داستان آن در آینده ای نزدیک رخ می دهد. نئو^{۱۵} (با بازی کیانو ریوز)، یک هکر کامپیوتری، به کشف حقیقت وجود ماتریکس می پردازد، دنیای شبیه سازی شده ای که توسط ماشین ها برای کنترل انسان ها ساخته شده است. نئو به همراه گروهی از مبارزان مقاومتی به رهبری مورفیوس (لورنس فیشبرن) تلاش می کند تا حقیقت را فاش کرده و انسان ها را از دنیای مصنوعی نجات دهد. این فیلم با استفاده از جلوه های ویژه انقلابی و مفاهیم فلسفی عمیق درباره واقعیت و آزادی، جایگاه ویژه ای در تاریخ سینما پیدا کرد.

دنباله های ماتریکس در دو فیلم به نام های ماتریکس: بارگذاری مجدد (۲۰۰۳) و ماتریکس: انقلاب ها (۲۰۰۳) منتشر شدند. در این دو قسمت، داستان ادامه می یابد و نئو در پی کشف حقیقت در مورد دنیای ماتریکس و سرنوشت خود است. در بارگذاری مجدد، نئو با تهدیدات جدیدی از طرف ماشین ها روبه رو می شود و باید تصمیم های دشواری بگیرد که سرنوشت انسان ها را تعیین می کند. در انقلاب ها، جنگ نهایی بین انسان ها و ماشین ها آغاز می شود و نئو باید تلاش کند تا این جنگ را پایان دهد و به عنوان «آقای انتخاب شده» آینده بشریت را تغییر دهد. این دو قسمت به طور هم زمان بیشتر به پیچیدگی های فلسفی و مفاهیم آزادی و کنترل پرداخته و در عین حال، دنیای ماتریکس را با ویژگی های جدیدی توسعه می دهند. آخرین قسمت از این مجموعه، ماتریکس: رهاسازی (۲۰۲۱)، داستان نئو را پس از سال ها در دنیای جدید دنبال می کند. نئو اکنون باید برای یادآوری گذشته اش و بازگشت به دنیای ماتریکس تلاش کند. این فیلم همچنین به بررسی هویت، واقعیت و پرسش های جدیدی درباره نقش انسان ها در دنیای دیجیتال و تکنولوژی های مدرن می پردازد.

ماتریکس؛ موطن، رحم، پیدایش یا شبکه هر چی هر چه هست ما را با مسئله کی هستیم؟ ما از کجا آمدیم؟ روبه رو می کند، در ماتریکس اولین سؤال که پیش روی ماست این است جهان واقعی است توهم مجازی یا خیال ساخته یک سیستم است؟! در دو دهه گذشته تهدیدی که بچه ها و دنیای آینده شان را هدف می گرفت گیم و بازی های

(Like) کامنت (comment) پیرو امثال این دست آدم‌ها که با عکس‌های لخت از بدن خود و فیلم از زندگی خصوصی به مرکز و کانون این بستر می‌رسند، دیگر هیچ تفاوتی بین این دست آدم‌های بی‌هیچ‌گرا با یک فرد برجسته که جان، تفکر و روح بشر را نجات می‌دهد نیست؛ چون فرد در توهم و خیال‌قادر به تشخیص حقیقت نیست (چون سطح و ابتدال ساده و جذاب است برخلاف عمق و تفکر که سهمگین و تلخ است).

در جایی از فیلم *رستاخیز ماتریکس* که دارد به نوعی به این جهان اشاره می‌کند، روان‌پزشک که خود باعث بخشی از این جهان وهم‌گونه است نظریه‌ای می‌دهد و می‌گوید «این مردم گوسفند مانند دنیای من را دوست دارند این شکل احساسات را نمی‌خواهند آنها به دنبال آزادی‌اند نه توانمندی این‌ها (یعنی مردم) می‌خواهند کنترل بشوند آنها به دنبال احساس آرامش و اطمینان هستند» این دقیقاً همان چیزی است که بیونگ چول هان در کتاب *روان‌سیاست* خود به صورت کلی در فصل‌های به آن اشاره کرده است. یعنی نظام سرمایه و نئولیبرال آزادی را در کنترل تمام به جامعه می‌دهد و فرد جامعه همیشه در تصویر چشم قدرت مانند کتاب جورج اورول است. احساس آرامش همان روان‌سیاست هست یعنی مغزها را می‌گیرند تا به شکل زامبی در اختیار آنها باشید و هر کس که در این زامبی‌شدگی و توهم نیست یک عقب‌مانده یا دیوانه اسم می‌گیرد. در دنیای ماتریکس که نشانی از همین جهان گیم، شبکه لایکی و اینستاگرامیست افراد جامعه دیگر قادر به شناخت و فهم شرایط نیستند و نمی‌دانند که این جهان حقیقی یا مجاز آنها قادر به فهم حقیقت که هیچ... آنها قادر به فهم خود و جهان مجازی یا واقعی نیستند در این میان همه به دنبال یک مسیح موعود می‌گردند که به شکل رستاخیز به پا خیزد و آنان را نجات دهد تا جایی که نئو می‌گوید من هیچ‌وقت فکر نمی‌کردم منجی هستم و این اشاره به مسیح موعود و رستاخیزی مسیح دارد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان داد که از منظر بیونگ‌چول هان، بحران معنا در جوامع نئولیبرال، نتیجه مستقیم سازوکارهای پیچیده و سلطه‌آمیز این نظام اقتصادی و تکنولوژیک است که انسان را از معنای اصیل و هویت انسانی دور می‌سازد. ساختار

مختلف واقع‌گونه بود که بچه‌ها و حتی اغلب بزرگسالان را در خود غرق می‌کرد ولی حالا بودن اینستاگرام، تیک‌تاک، گیم‌های بزرگ و عظیم، شبکه‌های متصل جهانی تمامی مردم جهان را در دنیای خود جای داده است و آنها را از دنیای واقعی به اصطلاح خود بی‌خود و خسته‌کننده به دنیای مفرح و هیجان‌انگیز می‌برند آنها که تعلیم‌یافته و دستاورد هولناک دنیای سرمایه پول و سلطه هستند. به فرد القا می‌کنند تو و امثال تو مهم هستید و هیچ فرقی بین شخص تو با افراد بزرگ معنایی جامعه نیست! [این همان من کردن یک جامعه، بی‌دیالکتیک کردن آنها، فردگرا و نسبی شدن مفرط هست] افراد جامعه را از مغز، تفکر، آرمان، آگاهی و... خالی می‌کند. انسان با تمامی نژاد، رنگ، ژن، فرهنگ، دین، آیین، سرزمین را به شکل یک مفهوم و هم‌راستا درمی‌آورد. در جایی که دیگر فرقی بین واقعیت و مجازی متوجه نمی‌شود. وقتی از گوشی و شبکه‌ها خارج می‌شود، به‌طور مثال به سر کلاس می‌آید، هنوز در توهم و ایماژ^{۱۶} به سر می‌برد و نمی‌تواند بین خود، واقعیت و مجاز فرق و فاصله بگذارد. و به هر شکل و نحوی که در تنهایی با گوشی خود به سر می‌برد، در اجتماع و جامعه پیرامون خود با افراد دیگر به همان شکل رفتار می‌کند. یکی از المان‌های این رفتار و وجه توهم‌گونه و زامبی مانند مخالفت‌گرایی، منفی بودن است و نظرات دیسلایکی^{۱۷} به هر چیزی و هر حرفی است می‌تواند به استاد خود سر کلاس باشد یا پدر و مادر یا با دوستان یا در مهمانی یا... دیگر المان این وجه بی‌حوصلگی، بدون رضایت بودن به هر چیزی، غرغرو بودن و بی‌انگیزگی است یعنی یک فرد بی‌حس و آماده زامبی‌شدگی بدون عشق، آرمان، انگیزه، شهوت‌های انسانی و خواسته‌های مهم بشری.

این ایدئال و مانیفست^{۱۸} دنیای نئولیبرال و نظام سرمایه است آنها با یکپارچگی تمام تصاویر و ایماژها را بمباران بر سر افراد جامعه می‌کنند و جامعه به اصطلاح پویا و اکتیو را به یک جامعه فرسوده و نسبی‌گرا تبدیل می‌کند یعنی دیگر فرد یک راستایی و افقی‌شدگی^{۱۹}، به‌طور مثال فرقی مابین نظریات و اصطلاح هگل و نیچه با ابتدال و پورن نمی‌بیند. یا فرقی بین موسیقی آمادئوس موتزارت^{۲۰} لودویگ ون بتهوون^{۲۱} با یک صدای ناهنجار و دهشتناک ندارد. همه چیز در یک سطح و یک راستا قرار می‌گیرد. در دنیای توهم و خیال‌افزایی با پوچ‌گرایی به شهرت می‌رسند و برای افراد این جامعه توهم زده، یک مسیح می‌شوند همگی با لایک

به طور خاص، تحلیل فیلم ماتریکس و دیدگاه هان نشان می‌دهد که فرد در دنیای نئولیبرال و دیجیتال، به گونه‌ای رفتار می‌کند که انگار در یک فضای مجازی بی‌پایان غرق شده و دیگر توان تشخیص مرزهای بین واقعیت و خیالی را که در آن گرفتار شده ندارد. این وضعیت باعث نابودی معنای واقعی زندگی و فروپاشی هویت انسانی می‌شود؛ وضعیتی که در آن انسان به «زامبی دیجیتال» تبدیل می‌شود، معتاد به داده و اطلاعاتی که هیچ معنای واقعی برای او ندارند، اما او را به شدت وابسته و کنترل‌پذیر می‌سازند.

در این معنا، فیلم ماتریکس فراتر از یک اثر علمی-تخیلی صرف است و به مثابه بازتابی فرهنگی از وضعیت انسان معاصر در نظام نئولیبرال عمل می‌کند. این بازتاب، بحران معنا را نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح اجتماعی و ساختاری نشان می‌دهد و بر نقش تکنولوژی و داده‌گرایی در تحمیل این بحران تأکید می‌ورزد.

بنابراین، پاسخ پژوهش به سؤال اصلی این است که ساختار نئولیبرالیسم و فناوری‌های دیجیتال متصل به آن، با تسلط بر سوژه، او را از تجربه زیستی اصیل و معنای حقیقی محروم کرده‌اند و به جای آن، فردیتی مصنوعی و وابسته به داده‌ها و مصرف را جایگزین ساخته‌اند. این وضعیت بحران‌زا، به فروپاشی مرزهای واقعیت و خیال، و به تبع آن، نابودی هویت انسانی می‌انجامد. نتیجه این پژوهش، تأکید بر ضرورت بازاندیشی بنیادین در رابطه انسان و تکنولوژی و توجه به ابعاد فلسفی، روانی و اجتماعی بحران معنا در جوامع معاصر است. همچنین نشان می‌دهد که آثار فرهنگی مانند فیلم ماتریکس می‌توانند به عنوان ابزارهایی ارزشمند برای فهم و نقد این وضعیت به کار روند و در مسیر آگاهی‌بخشی و بازسازی معنا نقش ایفا کنند.

نئولیبرالی با تمرکز بر خوداستثمازگری، شفافیت افراطی، داده‌گرایی و سلطه روان‌سیاست دیجیتال، فرد را به موجودی مصرف‌کننده، رقابت‌جو و منزوی تبدیل می‌کند که معنا در زندگی‌اش به کمیت‌های بازارمحور تقلیل یافته است. در این چارچوب، معنا نه از درون، نه از تعاملات انسانی و اخلاقی بلکه صرفاً از طریق داده‌ها، اعداد و معیارهای کمی تعریف می‌شود.

فیلم ماتریکس در چهار قسمت خود، به شکل نمادین و روایی، این بحران معنا را به تصویر می‌کشد. شخصیت نئو نماد سوژه‌ای است که در برابر نظام سلطه دیجیتال و داده‌محور مقاومت می‌کند و در جست‌وجوی معنای واقعی و آزادی است. این فیلم به خوبی نشان می‌دهد که چگونه فضای مجازی و سیستم‌های داده‌محور، مرز بین واقعیت و خیال را مبهم کرده‌اند و فرد را از تجربه زیستی واقعی و بدن‌مند انسانی جدا ساخته‌اند. در قسمت چهارم فیلم، رستاخیز، این گمگشتگی و عدم تمایز بین مجاز و واقعیت به اوج می‌رسد و گویای وضعیت عمیق بحران هویتی انسان معاصر است.

یافته‌های پژوهش پاسخ می‌دهند که نظام نئولیبرال با ایجاد توهم آزادی و کنترل از طریق فناوری‌های دیجیتال، در حقیقت فرد را به زنجیرهای نوینی می‌بندد؛ زنجیرهایی که وابستگی به مصرف داده و تولید سرمایه را تحمیل می‌کنند. این فرایند باعث می‌شود سوژه نه تنها از خودآگاهی و شناخت واقعی زندگی محروم شود، بلکه به ابزاری بی‌هویت برای تولید و مصرف در چرخه سرمایه‌داری تبدیل گردد. فرد نئولیبرال، در این چرخه، حتی مخالفتی با وضعیت موجود ندارد، بلکه در یک فرایند تدریجی و ظریف به گونه‌ای برنامه‌ریزی شده است که رضایت ظاهری‌اش از سیستم، در واقع خدمت به تداوم آن است.

پی‌نوشت‌ها

1. Matrix
2. schuldig
3. Subjectivation
4. Positivmaschine

5. Big Data
6. Eva Illouz
7. David Brooks
8. Chris Anderson

9. taxonomy
10. false clarity

12. sexualized and fetishized
13. quantified self
14. datasexuals
15. Neo

16. Image
17. Dislike
18. Manifesto
19. Horizontally

20. Amadeus Mozart
21. Ludwigvan Beethoven

۱۱. دادا یا دادانیسم، مکتبی پوچ‌گرا بعد از جنگ جهانی اول رواج پیدا کرد. -م.

فهرست منابع

- آدورنو، تئودور (۱۴۰۱). *دیالکتیک روشنگری: قطعات فلسفی*. ترجمه مراد فرهادپور، امید مهرگان، تهران: انتشارات هرمس.
- برج، نونل (۱۳۸۰). *سینما و مدرنیسم*. ترجمه علی اکبر سرافراز، تهران: انتشارات جامی.
- بوردول، دیوید (۱۳۶۴). *روایت در فیلم داستانی*. ترجمه نیکو سرخوش، تهران: انتشارات نی.
- بودریار، ژان (۱۳۸۶). *وانمایی و وانموده*. ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: انتشارات نی.
- چول هان، بیونگ (۱۳۹۸). *جامعه فرسوده، جامعه شفافیت*. ترجمه محمد معماریان، تهران: انتشارات ترجمان.
- چول هان، بیونگ (۱۳۹۸). *روان سیاست: نئولیبرالیسم و تکنولوژی‌های جدید قدرت*. ترجمه آراز بارسقیان، تهران: انتشارات اسم.
- چول هان، بیونگ (۱۴۰۰). *توپولوژی خشونت*. ترجمه آراز بارسقیان، تهران: انتشارات یکشنبه.
- فیشر، مارک (۱۳۹۸). *رنالیسم کاپیتالیستی: آیا آلترناتیو دیگری نیست؟*. ترجمه آراز بارسقیان، تهران: انتشارات یکشنبه.
- فوکو، میشل (۱۳۹۹). *اراده به دانستن*. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهاندیده، تهران: انتشارات نی.
- کواواج، آندراش بالینت (۱۳۸۶). *نمایش مدرنیسم: سینمای هنری اروپایی ۱۹۵۰-۱۹۸۰*. ترجمه علی صالحی، تهران: پژوهشگاه هنر.

- Adorno, Theodor (1401). *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*. Translated by Morad Farhadpour, Omid Mehregan. Tehran: Hermes Publications.
- Birch, Noel (2002). *Cinema and Modernism*. Translated by Ali Akbar Srafraz. Tehran: Jami Publications.
- Bordwell, David (1986). *Narration in Fiction Film*. Translated by Niko Sarkhosh. Tehran: Ney Publications.
- Baudrillard, Jean (2008). *Acting and Pretending*. Translated by Fariborz Majidi. Tehran: Ney Publications.
- Cheol Han, Byung (2020). *Obsolete Society, Transparent Society*. Translated by Mohammad Memarian. Tehran: Tarjang Publications.
- Cheol Han, Byung (2020). *The Psychology of Politics: Neoliberalism and the New Technologies of Power*. Translated by Araz Barsaghian. Tehran: Esme Publications.
- Cheol Han, Byung (2020). *Topology of Violence*. Translated by Araz Barsaghian. Tehran: Sunday Publications.
- Fischer, Mark (2019). *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Translated by Araz Barsaghian. Tehran: Sunday Publications.
- Foucault, Michel (2019). *The Will to Know*. Translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh. Tehran: Ney Publications.
- Kovacs, Andras Balint (2007). *The Representation of Modernism: European Art Cinema 1950–1980*. Translated by Ali Salehi. Tehran: Art Research Institute
- Anderson, Chris (2011). "The End of Theory." *Wired*, 23 June 2008.
- Benjamin, Walter (1996). "Capitalism as Religion." In *Selected Writings*, Vol. 1: 1913–1926, edited by Marcus Bullock and Michael W. Jennings, 288–291. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Benjamin, Walter (2008). *The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility and Other Writings on Media*. Edited by Michael W. Jennings, Brigid Doherty, and Thomas Y. Levin. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brooks, David (2013). "The Philosophy of Data." *New York Times*, 4 February.
- Fisher, Mark (2009). *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester: Zero Books.
- Gunkel, David J. (2021). "The Matrix at 20: Reconsidering Simulacra in the Algorithmic Age." *Media, Culture & Society* 43, no. 1: 35–50.
- Han, Byung-Chul (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power*. London: Verso Books.
- Han, Byung-Chul (2022). *Capitalism and the Death of Critique*. Cambridge: Polity Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1991). *The Encyclopedia Logic (with the Zusätze)*. Translated by T. F. Geraets, W. A. Suchting, and H. S. Harris. Indianapolis: Hackett.
- Illouz, Eva (2007). *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Irwin, William, ed. (2002). *The Matrix and Philosophy: Welcome to the Desert of the Real*. Chicago: Open Court Publishing.
- Knight, Chris (2004). "The Matrix and the Postmodern Condition: Power, Technology, and the Body." *Film-Philosophy Journal* 8, no. 2.
- Lyon, David (2006). *Surveillance Studies: An Overview*. Cambridge: Polity Press.
- Marx, Karl (1976). *Capital: A Critique of Political Economy*, Vol. 1. Translated by Ben Fowkes. New York: Penguin.
- Marx, Karl, and Friedrich Engels (2004). *The German Ideology*, Part One. Edited by C. J. Arthur. New York: International Publishers.
- Rehak, Brian (2020). "Bodies without Borders: Virtualization and Neoliberal Subjectivity in The Matrix Trilogy." *Film Quarterly* 73, no. 4: 12–25.
- Schonberger, Viktor Mayer, and Kenneth Cukier (2013). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*. New York: Houghton Mifflin.
- Tzara, Tristan (1989). "Lecture on Data." In *The Data Painters and Poets: An Anthology*, edited by Robert Motherwell, 246–251. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- White, Richard (2018). "The Matrix in the Digital Age: Simulacra, Control and Cyber-Existence." *Journal of Visual Culture* 17, no. 3: 289–305.
- Žižek, Slavoj (2002). *Welcome to the Desert of the Real*. London: Verso Books.